

Også små gryder . . .

– et fund fra Sdr. Farup ved Ribe

Af Per Kristian Madsen

For museernes arkæologiske arbejde er gode kontakter til landmænd og interesserede amatørarkæologer af meget stor betydning. Denne artikel viser dette med al ønskelig tydelighed, blandt andet fordi det lille fund, den skal handle om, ikke hører til dem, der ellers fremkommer flest meddelelser om.

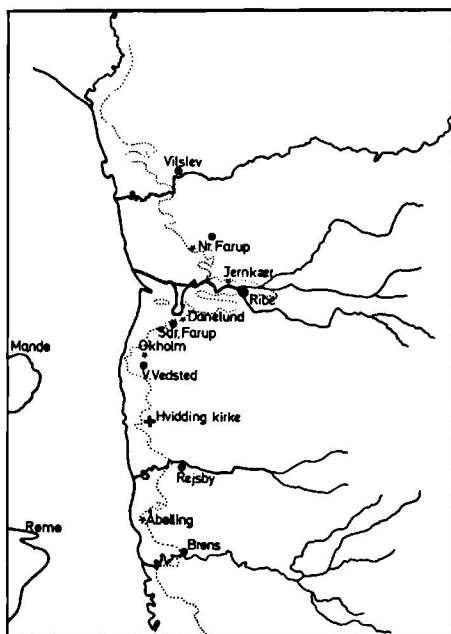

Fig. 1. Kort over omegnen af Ribe med åløb og grænsen mellem geesten mod øst og marsken vest derfor angivet med prikker. Landsbyerne ligger sammen med Ribe som en perlerække langs marsken. De omtalte udgravninger og keramikfund er angivet med stjerner samt for den ensomt liggende Hvidding kirkes vedkommende med et kors. Skårene derfra er fundet ganske nær kirkegården. Tegning, Borge H. Nielsen.

I marts 1985 var gårdejer Aage Rosenstand, Danelund i Sdr. Farup sydvest for Ribe (fig. 1), i færd med at grave støbegrøfter til funderingen af sin nye ladebygning. Denne skulle rejses i tilknytning til gårdens stående bygninger, og gravearbejdet skete derfor inde i den ældre lade. Under dennes cementgulv lå et blandet opfyldslag og derunder igen den almindelige sandundergrund, som er velkendt af alle, der arbejder med jorden i Sydvestjylland, nemlig rødt sand med mørkere, jernfarvede striber.

Et afsnit af grøftens jordvægge skilte sig dog ud. Her var jorden nemlig sribet med lag af grålig og fast, mørk muld helt ned til ca. 1 meters dybde under cementgulvet. I disse lag viste der sig ved nøjere eftersyn at ligge en hel del større og mindre potteskår, som gårdejerens meget interesserede søn, Thomas, samlede sammen i den opgravede jord. Man var klar over, at der kunne være tale om et arkæologisk fund, og Thomas fik skårene med i skole, for at han kunne vise dem til sin lærer. Denne underrettede straks Den antikvariske Samling i Ribe. Vi tog den følgende dag fra museet ud og så på udgravningen, som havde ligget stille siden skårene blev fundet, og vi fik lov at grave videre i det omfang, det var nødvendigt for at prøve at finde ud af, hvad der kunne være tale om.¹

Vi kunne koncentrere os om det stykke af funderingsgrøften, hvor jorden var sribet. I resten af grøften var der ikke spor af noget, der kunne være ældre end den stående lade. Ved at grave til bunds i grøften og ved at grave ind i dens sider fandt vi ud af, at der må være tale om et opfyldt hul, sikkert et affaldshul, som er blevet jævnet ud, og hvor skårene må være en del af affaldet. Der var ikke rester af nogen ældre bygning i den lille udgravning, heller ikke i form af murbrokker, men spørgsmålet er, om ikke skårene stammer fra et hus eller en gård, der har ligget på stort set samme sted som gården Danelund gør det i dag.

Selvfølgelig kan man have fyldt affaldet i et hul ude på marken, men i så fald er det påfaldende, at lertøjet ikke er ødelagt og blandet mere end tilfældet er. Inde på museet

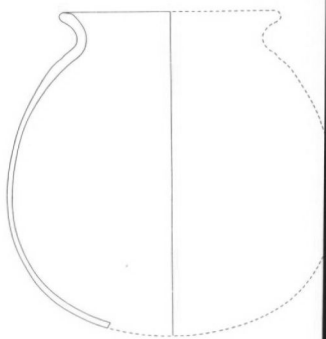
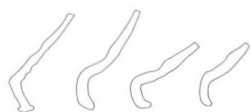
Også små gryder

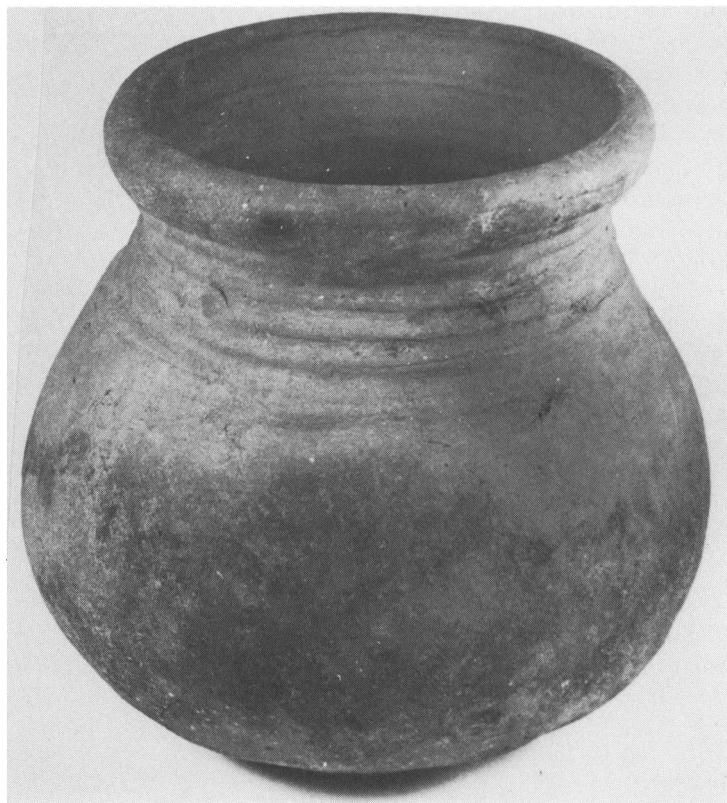

A

B

C

Fig. 2. A: Foto og tegning af de største skårflager fra Danelund. B: Tegning af en næsten hel kuglepote og randskår af fire tilsvarende pottes fra Åbølling, nu på Haderslev Museum. C: en ca. 20 cm høj, så godt som komplet kuglepote, fundet i Ribe. Tegningerne af skårene viser tværsnit i randen samt for den hele pottes vedkommende dens omtrentlige størrelse: Foto: Hans Otzen. Tegning: Aage Andersen.

har vi kunnet samle en del af skårene, og det var ved fremgravningen af dem tydeligt, at lerkarrene først er gået helt i stykker nede i jorden, og at de altså kan være kastet i et affaldshul i næsten hel stand.

I alt er der rester af mindst 5 forskellige potter (fig. 2), der alle er af den type, som kaldes kuglepotter på grund af deres form. De er af ret hårdtbrændt ler, som er blandet med fint sand inden brændingen, og at denne har været noget ujævn ses af, at skårene på overfladen skifter mellem rødlige og grålige farver. Den kugleformede krop på potterne må være formet og banket op med hånden, mens pottemageren siden kan have drejet randpartiet op ved at stille potten på en drejelig træskive. Randene på potterne er bøjet udad, således at der kan have hvilet et låg ovenpå dem, men det skal nævnes, at der ikke var skår af sådanne låg, og at vi i det hele taget yderst sjældent finder rester af grydelåg fra middelalderen. Måske fordi de var lavet af træ, som forlængst er gået til.

Potterne er nemlig omkring 800 år gamle. De ligner lertøj fra den tid, som vi har fundet i store mængder inde i Ribe, men også skår af kuglepotter, der er udgravet i en brønd på den forlængst nedlagte landsby Jernkær nord for Ribe. Også fra en udgravning i Nr. Farup nordvest for Ribe, i Okholm ved Vester Vedsted og fra et gammelt fund nær kirken i Hvidding nogle kilometer syd for Danelund kender vi tilsvarende potter (fig. 1).² De er også dukket frem ved en udgravning i Åbølling ved Brøns længere sydpå, og meget taler for, at skårene fra Danelund kan dateres til tiden omkring 1200. De kugleformede potter var imidlertid allerede gamle i gårde på den tid. De dukker op i Sydvest-Jylland i 800-årene, på den tid, hvor det ældste Ribe giver sig til kende, og de bliver efterhånden den helt almindelige type kogekar overalt i det middelalderlige Danmark. Vi må forestille os, at potterne har hængt over ilden eller stået på en trefod, eller muligvis blot været sat i den hede aske på ildstedet (fig. 3). Kuglepotter som bordtøj kendes også, omend tallerkener af træ og måske også af tin var det mest brugte, mens det til fint

Fig. 3. Et kalkmaleri i Elmelunde kirke på Møn viser Jesu fødsel med Josef, der er i færd med at lave mad. Det sker i en kugleformet potte, som enten er af ler eller af metal, anbragt over ilden på en trefod af jern. Josef smager på maden og vifter luft til gloderne med viften i venstre hånd. Bag ham hænger rejsetasken på en stolpe i stalden, som for tydeligheds skyld er vist uden vægge. Derinde knæler Jomfru Maria tilbedende foran det nyfødte barn, mens æsel og okse ser til. Feltflasken på stolpen understreger sammen med tasken at den hellige familie er på rejse. Billedet er malet ca. 1480. Foto: Nationalmuseet 1915.

især var den rødbrændte, glaserede drikke- og skænkekande, der blev taget frem. At glaserede kander i øvrigt ikke kun var i brug i byen ses på Okholm, hvor der er fundet skår af flere slags kander. Blandt andet lå der i en brønd en næsten hel kande (fig. 4), der er over hundrede år yngre end skårene fra Danelund, og som antagelig er lavet på Ribe-egnen af en pottemager, der leverede til både by og land.³ Dog ser det ud til, at det dyre, ofte importerede lertøj var noget, som mest var brugt i byen, omend det sikkert både her og på landet kun var de få, der havde råd til den slags.

Fundene fra Danelund og de andre steder, som er

Fig. 4. En næsten helt bevaret kande af rødbrændt, glaseret ler, fundet i en brønd på Okholm ved Vester Vedsted. Kanden mangler hank og rand og er i dag kun ca. 20 cm høj. Ved siden af er en komplet kande, ca. 32 cm høj, som er fisket op af en kanal ved Riberhus. Begge kander er prydet med helt ens, påstemplede menneskeansigter og må bl.a. derfor være fra samme værksted. Foto: Preben Dehlholm.

nævnt ovenfor, er vigtige, fordi det er så lidt, vi overhovedet ved om livet på landet i middelalderen. Ofte er det jo kun kirkebygningen, som vidner om, at der levede folk i sognet for ca. 800 år siden, og de få skriftlige kilder oplyser alt for lidt om dagliglivet. Her må udgravningerne tages til hjælp. I 1982 udgravede Den antikvariske Samling dele af en nedlagt landsby, Jernkær, kun ca. 1 kilometer nord for Ribe. Her fandt vi som nævnt en del potteskår, som meget ligner dem fra Danelund, men endvidere var der bevaret stolpehuller fra i hvert fald 4 huse, som må være fra sidst i 1100-årene eller omkring år 1200. Det samme gælder med sikkerhed nogle huse, som også i 1982 blev udgravet i Nr. Farup længere nord for Ribe. Her fortalte ikke blot lertøjet om husenes alder, men en natur-

videnskabelig datering støttede og bekræftede dateringen til sidst i 1100-årene.³ Både på Jernkær og i Nr. Farup er der tale om store, helt op til 25 meter lange og 6 meter brede huse, som er bygget under anvendelse af overordentlig meget tømmer. De bærende stolper er derimod gravet direkte ned i jorden, hvor de har været yderst udsatte for forrådnelse.

De mennesker, som opførte disse huse og levede i dem, har efter alt at dømme lavet mad i kuglepotter som dem, vi har fundet på Danelund. Muligvis har de også selv formet leret til potter og brændt disse. Et enkelt fund som skårene fra Danalund giver blot et glimt af middelalderens Sønder Farup. Ser vi imidlertid på alle kendte fund og oplysninger, kan vi ofte stykke et overordnet billede sammen af bebyggelsen og de betingelser, der bestemte dens beliggenhed.

Landsbyerne langs med marsken, Vester Vedsted og Sønder Farup samt hele rækken af store, marskventde landsbyer nord for Ribe (fig. 5), viser sig at have gamle rødder. Marsken som vi kender den, nemlig som et frodigt græsland for kvæget, opstod antagelig for omkring 2500 år siden, på den tid, hvor skiftet fra bronzealder til jernalder forløb.⁵ Græsset i marsken gav gode muligheder for en blivende bosættelse på den højere geest oven for marsken, hvor man ganske vist var truet i tilfælde af rigtig voldsomme stormfloder, men hvor man ellers i reglen kunne regne med at være i sikkerhed. Tillige kunne man dyrke jorden på geesten og derved skaffe sig korn, og selv om gårdene eller landsbyen og markerne engang imellem blev flyttet for at tage ny jord ind, kunne man til stadighed udnytte marskens græs.

Denne måde at leve på viste sig god, for det er tankevækkende, at landbruget og landsbyerne langs med marsken først i vore dage undergår større ændringer, og at disse ikke er affødt af forandringer i det naturlige grundlag i området, men snarere skyldes markedsforhold og problemer uden for dette. Som ethvert godt arkæologisk fund bør gøre, rejser også potterne fra Danelund nye

Fig. 5. Langs med Vadehavets kyst, ovenpå den gamle strandvold, byggedes i begyndelsen af vort århundrede det store havdige. Fra dets top kan man mod øst se de gamle randbebyggelser på geesten oven for den flade marsh, som her udfor den største af disse bebyggelser, byen Ribe. Foto: Hans Otzen.

spørgsmål, vi gerne ville have svar på. Muligheden for at få det ligger ikke mindst i, at folk, der arbejder med jorden, både på markerne og rundt om selve gårdene, er opmærksomme på, hvad der dukker op, og underretter museerne. Vores viden om de mennesker, der levede i sognene for århundreder siden, kan på den måde bringes til også at omfatte de tider og de forhold, som ingen bevarede, skriftlige beretninger kan fortælle om.

Noter

1. Gårdejer Aage Rosenstand takkes for sin venlige hjælp i forbindelse med fundet. Udgravningen blev foretaget af Sys Ovesen Nygaard og Per Kristian Madsen, ASR 619, sb.nr. 58, Sdr. Farup, Vester Vedsted sogn, Ribe herred, Ribe amt.
2. Per Kr. Madsen og Jens Erik Petersen: Jernkær, en udgravning i en forsvundet middelalder-landsby ved Ribe, i *Mark og Montre* 1983, s. 11-22. Per Kr. Madsen: Houses from the later Part of the Twelfth Century at Farup near Ribe, South-West Jutland, i *Journal of Danish Archaeology*, vol 4, 1986. Potterne fra Hvidding findes på Nationalmuseets 2. afdeling, mus.nr. C 19882. Fundet fra Åbølling er på Haderslev Museum, HAM j.nr. 1266. Antikvar Stig Jensen, Ribe, har venligst henledt min opmærksomhed på det.
3. Per Kr. Madsen: På sporet af en ripensisk middelalder-pottemager, i *hikuin* 6, Højbjerg 1980, s. 189-220, kat. 3.
4. Se note 3.
5. Stig Jensen: Ribeegnen gennem 10.000 år – et bebyggelsehistorisk projekt, i *Mark og Montre* 1984, s. 5-29 m. henv. I denne artikel berettes der om Den antikvariske Samlings igangværende arbejde med at samle og fremlægge alle fund inden for sit museumsområde. En udstilling om resultaterne kan siden juni 1985 ses i Hans Tausens Hus i Ribe.

Per Kristian Madsen, Den antikvariske Samling, 6760 Ribe. Født 1953, museumsinspektør. Artikler i »Mark og Montre«, »Vestkysten«, og andre faglige artikler, har udgivet »Med Hugo Matthiessen gennem Ribe september 1917« sammen med Stig Jensen.